

А. Т. Яхимець,

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів

СЛОВО І ТЕКСТ В ІСПАНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ У ДОБУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті аналізуються основні особливості та визначаються відмінності у текстах доби Середньовіччя на Іберійському півострові. Фактологічною базою статті слугували кастильські джерела XIII ст. Виявлено вплив різних лінгвокультурних факторів на розвиток та формування кастильської мови.

Ключові слова: слово, текст, Середньовіччя, діалект, стандартизація, кастильська мова.

СЛОВО И ТЕКСТ В ИСПАНСКОЙ ЛИНГВОКУЛЬТУРЕ В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ

В статье анализируются основные особенности и определяются отличия в текстах эпохи Средневековья на Иберийском полуострове. фактологической базой статьи служили кастильские источники XIII ст. Обнаружено влияние разных лингвокультурных факторов на развитие и формирование кастильского языка.

Ключевые слова: слово, текст, Средневековье, диалект, стандартизация, кастильский язык.

THE WORD AND THE TEXT IN SPANISH LINGUACULTURE IN THE MIDDLE AGES

This article analyzes the main features and determines the differences in the Medieval texts in the Iberian Peninsula. Factual base of the article included Castilian sources of the 13th century. The influence of various linguacultural factors on the development and formation of the Castilian language was revealed.

The objective of the article was to compare Castilian documents of the Iberian Peninsula in the Middle Ages epoch. Two documents about San Salvador de Onya in northern Burgos were chosen for the analysis. The documents were written with the seven years difference.

The analysis was conducted in a simple, clear and understandable form. Systematic studies of lexis, phonetics and grammar testified that in the analysis of linguistic phenomena it was necessary to consider not only linguistic but extralinguistic data as well, the so-called «background knowledge». Writing of symbols (spelling) deserves special attention. Since in the Middle Ages there were different spelling traditions.

Particular attention is paid to the analysis of lexis, as many terms are out of use. Morphological analysis of the documents is also of interest.

Certainly, it is impossible to cover all the aspects of the Medieval Castilian dialect in one article. However, the overview of the main factors of impact and the analysis of the factual material is set out in a logical way and with specific conclusions.

Key words: word, text, Middle Ages, dialect, standardization, Castilian language.

Кастильські тексти доби Середньовіччя займають особливе місце в історії мови. У працях філософів та філологів ранніх епох містяться достовірні дані про тодішній стан. Так, розвідки середньовічних учених дають можливість виявити тенденції розгортання культурного континууму, а, отже, і характер диференціації мови залежно від того, які комунікативні потреби вона реалізує, у яких сферах людської діяльності використовується. В іспанському середньовічному суспільстві склались умови, в яких постава питання про мову, є перспективною й актуальною для науки про мову Середньовіччя й наступних епох [1, с. 34].

Специфічність середньовічної Іспанії зумовлена кількома вагомими чинниками, а саме:

- унікальністю мовної ситуації;
- наявністю старокастильських епічних творів;
- зв'язком мови з мисленням і ситуаціями життя.

Комунікація між автономними королівствами була незначною і саме це зумовило розвитку діалектів на Іберійському півострові (IX – XI ст.).

У зв'язку з особливими суспільними умовами мовна ситуація Іспанії в Середньовіччя характеризується трьома регістрами: 1) функціонуванням писемної латинської мови; 2) розвитком іспанської (кастильської) мови, як засобу усного спілкування; 3) наявністю діалектів на романській основі, а також нероманської баскської мови [1, с. 46].

Між усним застосуванням мови та перетворенням її в писемну минуло багато часу, а деякі з діалектів так і не перейшли повною мірою з одного етапу в інший. Щодо кастильської мови чи її діалектів, то їх написання еволюціонувало від латини протягом століть.

Одними з перших зразків народної писемності на кастильському діалекті стали Еміліанські (Glosas Emilianenses) та Силенські Глоси (Glosas Silenses) – це романські коментарі, написані в X столітті середньовічними переписувачами (escribanos) до латинського тексту. Унікальність їх полягає в тому, що ценці не просто переписували наявний текст, а намагалися роз'яснити уривки латинського першотвору. Перші літературні тексти повністю романською мовою виникли наприкінці XII – на початку XIII століть, саме цим періодом датуються «П'єса Трьох Царів» (Auto de los Reyes Magos), «Суперечка тіла і душі» (la Disputa del alma u el cuerpo) та «Фазенда за рубежем» (la Fazienda de Ultramar), а також оригінальна поема про Мого Сіда (El Cantar de mio Cid) – шедевр середньовічної кастильської літератури [2, с. 132].

На цей період припадає написання символів, тобто формування правопису. У цей період співіснують різні традиції написання, багато з яких мають великий внутрішній поліграфізм [3, 213]. З огляду на це, важливо і цікаво прокоментувати тексти, що належать до різних традицій письма.

Для аналізу обрано два документи, пов'язані з монастирем Сан Сальвадор де Онья на півночі Бургоса. Обидва є кастильськими, створені майже в один час (між ними сім років різниці) але належать до різних традицій письма. Першим з них є лист від королівської канцелярії Фернандо III (датований 1230 роком, в якому король висловлює підтримку настоятелю монастиря за позовом проти нього жінки певного Гарсі Феррера щодо млина Санта Марія де ла Муела. Другим є документ 1237 року, в якому настоятель монастиря, Дон Мігель, звільняє своїх васалів від сернас (сільськогосподарських робіт, які виконуються для пана васалітетом).

Привертає увагу початок обох документів. Перший лист починається латиною (Ferrandus dei gratia Rex Castelle & Toleti. Omnibus hominibus hanc cartam uidentibus Salutem & gratiam. [8]), другий – на кастильському діалекті (Sabuda cosa sea e manifesta a quantos esti karta uieren. ke jo don Michael por la gracia de dios abbat de Onna...[8]). Уривок тексту засвідчує, що в XIII ст. кастильський діалект почав поступово витісняти латину, хоча не менш вагомим фактором є те, що у королівському дворі використовувалась латина для надання письму престижу. Наступна частина обох документів, в якій викладено основний зміст, написана на кастильському діалекті, очевидно, для того, щоб усі могли зрозуміти зміст. Кінець

листа, як і початок, у першому документі написаний латиною (*Facta carta apud scriuanum Andrea de arroyo xxv dieJ anuarij. ERA. M.cc.Lx. octaua.* [8]), у другому ж складений на кастильському діалекті (*Ell acadero kada un anno, un almud de pan el medio de trigo. & el medio de ordio. & sex dineros.* [8])

Друге, що привертає увагу в обох документах – це лексика. Як відомо, лексичний склад мови є рухливим, слова легко запозичуються, порушуючи межі і кордони споріднених і неспоріднених мов. У період становлення мови процес, різноманітних переходів, доволі істотних у розумінні чинності закону роздроблення єдиної мови, помітно активізується. Лексикографічна фіксація значення окремих слів, різних випадків їх використання, становлять фрагменти загального опису мови, результат лінгвістичної обробки реального функціонування мови. Словниковий склад мови – це не лише численні лексичні засоби для передачі думок від однієї людини до іншої, а й колективна пам'ять носіїв мови як віддзеркалення національної культури і національної історії, її духовної основи у координатах поліфонії бачення об'єктивного світу [4, с. 112].

Як свідчить аналіз, у першому документі (лист від королівської канцелярії) переважає юридична лексика, наприклад: *pesquerir* (*pesquisa*) – досліджувати; *derechero* – правдиво, справедливо; *dar por caídos* – заборговані; *aver libre e quito*, вираз еквівалентний словосполученню вільний від обтяжень чи зобов'язань; *partidas* – сторони, частини. У другому документі (документ, в якому настоятель монастиря звільняє свої васалів від сernas), значна частина лексики позначає феодальні відносини васалітету та полів для сільськогосподарських робіт (*sembrar; trillar...*), культурив та продуктів харчування (*trigo, comuña, pan, ordio, sain, manteca, queso...*), а також одиниці вимірювання (*almud, libra*). У цьому документі зафіксовані слова і вирази, які більше не використовуються в іспанській мові, наприклад: *serna* – виконання сільськогосподарських робіт; *por premia* (пог fuerza) – силою або примусом; *tener la casa de alguien* (estar de servicio) – бути на службі в когось; *comuña* (mezcla de trigo y centeno) – суміш пшениці та жита; *pan* (cereales) – крупи загалом; *ordio* (cebada) – ячмінь; *conducho* (vianda) – наїдки; *condido* (condimentado) – досвідчений; *sain* (grasa) – жир. Порівняння лексики обох документів дає підстави стверджувати, що перший складніший для сприйняття та формалізованіший ніж другий – це означає, що королівська канцелярія дотримувалася протоколу та традиції писання певних текстових фрагментів латиною.

Варто відзначити і правопис текстів. У першому документі є дотримані стандарти Альфонса X Мудрого (1221 – 1284), парадигма середньовічної кастильської форми написання, що вказує на продовження знакової системи канцелярії Фернандо III. Це може бути зумовлено повагою і прихильністю до форми латинського писання. Напівголосний *-y-* використовується для вираження напівпалатального звука (*yo, ayan, suyo...*), з єдиним винятком *maior*, залишки архаїчної форми де *-y-* ще майже артикуляційно не розвинувся. Препапалатальний дзвінкий пишеться *i-j, g* (*fio, fijo, mugier*), тоді як прикладів глухих зовсім нема. В шиплячих дентоальвеолярних розрізняється *c / ç* та дзвінкий *z* (*Garci, vencudo / dizien, plazamiento*). Центральнo-палатальний завжди відображає фрикативний *ch* (*Sancha, derechera*) і носовий *n* (*Onna <Oña*), тільки раз зафіксовано з однією *n* (*dona <doña*). Подвійний *b* в *abbad, sabbado* був звичним ще кілька століть.

Написання другого документа вельми своєрідне, але не хаотичне. Воно ілюструє внутрішню узгодженість. До яскравіших особливостей можна віднести символ, який представляє велярну фонему *k*: використовується як *ch* перед непалатальною голосною *a* (*Michael, mantecha, chasa*); *qu* трапляється тільки перед палатальною *i* (та ніколи перед *e*). *J* переаде міжпалатальний звук: *jo* (*yo*), *ajude* (*ayudar*), *jugu* (*yugu*) *janjar* (*yantar*) та інші.

Літературні пам'ятки середніх віків Іспанії засвідчують вплив усно-розмовної бази, котра, як і будь-яка жива мова, виявляє соціальну природу і національну специфіку мови. Питання про звукову форму слова, а точніше – про відображення вимови, тобто фонетико-графічної системи іспанської мови, у писемних пам'ятках не таке просте, як може видатися на перший погляд. У середні віки фонографічний інвентар іспанської мови перебував на стадії динамічного формування у взаємозв'язку з фонетичною і графічною системами іспанської мови [5, 69].

З точки зору фонетики, у вокалізмі обох текстів відбулися еволюції притаманні кастильському діалекту: у них присутні протороманські дифтонги (*-miento, -mientre, mugier, muela, avuela, manifiesta, sienpre, ...*), а також апокопа – зазвичай, перед голосною (*adelant, est, nuef, part, Ferrand ta ond...*). Задіяна також найпоширеніша у XIII столітті словоформа *des < de esse*.

У XIII столітті, морфологічно мова майже сформувалася, тобто досягла високого рівня узгодженості та стандартизації [6, с. 238]. У морфосинтаксисі даних документів відзначається наявність закінчень *-udo, -uda* (*vencudo, sabuda*), які з часом зникають. Це помітно також в аналізованих текстах, хоча між ними лише сім років: у першому задіяні лише дієприкметники на *-udo*, а у другому вже бачимо випадки з *-ido* (*condido*), хоча це можна трактувати, як строгість дотримання правил писання королівської канцелярії.

В обох текстах дотримано розрізнення присвійних займенників як для чоловічого (*so fijo*) так і для жіночого (*su avuela*) роду. Використовується *qui* для людей та *que* – для речей. Часові форми в імперфекто представлені з суфіксом *-ie* (*dizién, Avien*). Спільною рисою середньовічної мови є повторення сполучника *que* (*Fago vos saber que [...] que can o amiento; que cuando fueren de edad que* [8]). Винилка структура, подібна до арабського стилю – подвоєння числівника: *quinze quinze días*, що після 1250 р. трапляється вкрай рідко. Варто відзначити використання *do* як сполучника (*un bue do bestia* – вола чи звіра), що є рівноцінною формою баскського походження *edo*.

Систематичні дослідження лексики, фонетики і граматики свідчать про те, що в аналізі мовних явищ необхідно брати до уваги не лише власне мовні дані («система мови»), а й позамовні, так звані «фонові знання» («картина світу») [3, с. 187]. Самі письменники при доборі мовних засобів нерідко ставлять за мету створити зразок милозвучності, образної сили слова, зразок синтаксичної конструкції використання слова в мовленні, зразок звукової символіки тощо. Тобто крім необхідності адекватно передати думку, намагаються прикрасити мову у ранніх текстах [4, с. 59]. Як приклад – функціонування варіантних слів у мовних пам'ятках Хуана Мануеля (1282 – 1348), котрі підтверджують свідоме ставлення письменника до слова, яке є елементом системи мови, і мовлення її носіїв:

Mas esto non puede ser; ca lo más que ella puede fincar en el cuerpo es en quanto en el dura la calentura et la humedad natural, et esta calentura et humidat natural, del dia que nace el home fasta que muere, cada dia mengua ... [7, с. 58].

Відповідно до традиції прикрашання, Хуан Мануель використовує варіанти слів з розрізненням у приголосних, що перебувають в парних співвідношеннях за участю голосу. У цього ж автора трапляються випадки використання варіантів слів не лише «прикрашання мовлення», а й метою стилістичної диференціації мовлення діючих осіб і авторської оповіді:

.... ca si el amo servidor ó el consejero del señor es entendido et dice palabras encubiertas ó maestradadas por encobrir la verdat, razón es que tarde o aina non sefalle ende bien [7, с. 63].

Quando Turin se vió afincado del infante, non osó encubrir la verdat, et por ende le dijo [7, с. 79].

Можна припустити, що варіанти *encobrir* – *encubrir* (*la verdat*) Хуан Мануель використовує, якщо не з метою характерологічного забарвлення мовлення персонажів, то напевно, з метою диференціації емоційно-значенневої напруженості мовлення [1, с. 224].

У текстах перших років комунікації на кастильському діалекті, дуже часто спостерігається початки його співіснування з латинськими етимологічними формами. В одному тексті трапляються різні форми одного слова, наприклад: *nocte* і *noche*, *homine* і *omne*, *abundatia* і *abondanaça*, *filio* і *fijo*, що зумовлено різними чинниками.

Формування мови є тривалим процесом, який включає в себе міжривневі зміни, а також вплив соціальних і географічних перетворень. Зважаючи на еволюцію мови, залежно від географії її функціонування, можна передбачити прогресивну мовну фрагментацію.

Аналізовані пам'ятки писемності щодо формування кастильської мови Іспанії переконливо свідчать як про строка-тість і складність етнічного ландшафту цієї країни, так і про своєрідність й епічну унікальність цього мовно-культурного феномену.

У численних працях присвячених давній (середньовічній) літературі Іспанії, всебічно досліджуються її феномен, мову і стиль у контексті епохи. І все ж, чому б не приділялась увага – історичним реаліям, які стоять за текстом, пошуку мовних і поетичних паралелей чи виявленням лексичним запозиченням, один принцип залишається незмінним: твір старої літератури аналізується принципово інакше, ніж тексти нової літератури. Як відзначають історики мистецтва, що старший досліджуваний твір, тим він здається а пріорі художнішим, тим цікавіше його вивчати [3, с. 105].

Література:

1. Становлення національної мови Іспанії (за пам'ятками писемності XII – першої чверті XVII ст.) : дис. докт. філ. наук : 10.02.05 / . – Київ, 2006. – 436 с.
2. Alatorre A. Los 1.001 años de la lengua española / A. Alatorre. – México : Fondo de Cultura Económica, 1991. – 342 p.
3. Alonso M. Evolución sintáctica del español. Sintaxis histórica del español desde el iberorromano hasta nuestros días / M. Alonso. – Madrid : Aguilar, 1962. – 494 p.
4. Alvar C. Diccionario filológico de literatura medieval española / C. Alvar, M. L. José. – Madrid : Castalia, 2002. – 247 c.
5. González Jiménez M. El reino de Castilla durante el siglo XIII. Historia de la lengua española / M. González Jiménez. – Barcelona : Ariel, 2004. – 428 c.
6. Lapesa R. Historia de la lengua española / Lapesa R. – Madrid : Gredos, 1981. – 690 c.
7. Litvinenko E.V. Historia de la lengua española. – 2-a ed. completada y corregida. – K. : Вища школа, 1983. – 215 p.
8. <http://www.hispanicseminary.org/t&c/lex/index-es.htm>

УДК 81'42:811.111-26

Г. В. Кузнєцова, І. В. Кузнєцова,

Житомирський державний університет імені І.Франка, м. Житомир

СИМВОЛИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ В КОНЦЕПТУАЛЬНОМУ РАКУРСІ

Стаття присвячена мало розробленому напрямку концептологічних досліджень – аналізу когнітивного механізму побудови смислових зв'язків між базовим концептом художнього тексту та концептами, які актуалізуються як художні символи. Проаналізовані окремі тексти англійських оповідань в аспекті надання символічного значення деяким компонентам тексту, виділено базові концепти цих текстів. Показано, що актуалізація символів призводить до контекстуально детермінованого концепту-бленду, який має визначний текстовий потенціал.

Ключові слова: концепт, концепт-символ, концепт-бленд, базовий концепт художнього тексту.

СИМВОЛЫ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА В КОНЦЕПТУАЛЬНОМ РАКУРСЕ

Статья посвящена малоразработанному направлению концептологических исследований – анализу когнитивного механизма создания смысловых связей между базовым концептом художественного текста и концептами, которые актуализируют художественные символы. Произведен анализ отдельных текстов англоязычных рассказов в аспекте придания некоторым компонентам текста символического смысла, выделены базовые концепты этих текстов. Показано, что актуализация символов приводит к образованию контекстуально детерминированного концепта-бленда, который обладает весьма значительным текстовым потенциалом.

Ключевые слова: концепт, концепт-символ, концепт-бленд, базовый концепт художественного текста.

SYMBOLS OF BELLES-LETTRES TEXT IN CONCEPTUAL PERSPECTIVE

The paper is written in terms of the under-studied direction of conceptual investigations, and namely as the analysis of the cognitive mechanism of sense connections between the basic concept of a given belles-lettres text and the concepts which actualize the symbols of this text. It is shown that the suggested field and object of study hasn't received enough scholars' attention yet. The analysis of some separate texts, representing contemporary English language stories is introduced which demonstrates how certain text elements acquire symbolic plot, are obligatory repeated a number of times and thus receive symbolic meanings in the given texts. This analysis is interconnected with definition the basic concepts of the texts studied, and the thesis of the field structure of the concept is supported on the basis of prior research and dictionaries' data. The methodology of conceptual analysis is applied to show that symbolic concepts undergo development with the movement of the story itself, and multiply connotations, thus concepts-symbols are seldom actualized by the nucleus of the concept. More often their nominations can be attributed to the periphery of the given concept which interrelates with the basic text concept resulting in the blend. It is shown that it is the text symbol that serves as the conceptual basis of such a blend which preserves such actualization only within the limits of the discourse it is functioning in. The conclusions obtained show that the suggested approach can be applied to the study of text symbols in other bigger texts, namely the texts of novels.

Key-words: concept, concept-symbol, concept-blend, basic concept of the belles-lettres text.

Постановка проблеми й аналіз останніх досліджень. Вивчення символів у художньому тексті входить до традиційної тематики літературознавчої інтерпретації художніх творів і виходить до широко відомих робіт С. О. Аскольдова, академіка Д. С. Лихачова, професора Ю. М. Лотмана та їх численних послідовників і часто пов'язується з поняттям основної ідеї твору, лейтмотивом і контрапунктом. Пізніше символи художніх творів дістали глибокого вивчення з позицій лінгвістичної стилістики й інтерпретації тексту [6, с. 44–56; 3, с. 142–143; 1, с. 150–156; 4, с. 14–16; 21, с. 147–153]. Швидкий та бурхливий розвиток когнітивної лінгвістики і концептології в останні роки дав поштовх для вивчення в названих парадигмах явищ та категорій художнього тексту [11; 12; 5; 7; 8], проте дослідження художніх символів у термінах концептуального аналізу ще не проводилося й тому є актуальним для лінгвістичних розвідок. Відома тільки одна велика